

GRGUR PEŠTALIĆ I NJEGOVA FILOZOFSKA DJELA

Ante Sekulić

Na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće zauzima Grgur Peštalić (Gregorius Pestalich, Gergur Peshtalich) najznačajnije mjesto u nizu pisaca i kulturnih djelatnika u Podunavlju. Ističu ga u napisima kao čovjeka koji je prvi »štampanim slovom proslavio pleme svoje«,¹ zatim da je u svojoj sredini bio »jedan od najkulturnijih ljudi svoga vremena. Svestran, širokih shvaćanja i naprednih stavova koji »nadmašuje svoje suvremenike«² a za Gezu Kikića Peštalićevo djelo imalo je »svoju istaknutu nacionalnu i pjesničku misiju«, jer »ideja o jedinstvu svih Slavena (...) prožima sve stihove i stranice popularnog epa čiji naslov glasi *Dostojna plemenite Bačke starih uspomena sadašnjih i drugih slovinske kervi, delijah slava* ...»³ Međutim, Grgur Peštalić bio je »philosophiae Doctor, eiusque Lector Emeritus« koji je »septem Psalmos Davidis« cum regulis praeservativis tempore pestis illyrice interpretatus est.« Taj prepjev Davidovih sedam psalama s pravilima ponašanja u doba kuge uključuje se u književni rad Peštalićev,⁴ ali doktorat filozofije i poučavanje mlađih naraštaja u filozofskim disciplinama zahitijevaju proučavanje njegovih djela. Budući da se Grgur Peštalić »u dugom nizu požeških profesora filozofije nalazi na

¹ (Matija Evetović), *Zaslužni i znameniti Bunjevci. Subotička Danica za 1933*, 57. Članak nije potpisan ali je pisac za života u osobnom razgovoru potvrdio autorstvo (1960).

² Ante Sekulić, *Književnost bačkih Hrvata*, posebno izdanje *Kritike*, Zagreb 1970, 42.

³ Geza Kikić, *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*, Matica hrvatska, Zagreb 1971, 65. (Obje pišćeve knjige, o poeziji i prozi bunj. Hrvata, svojevrсна su prerada rukopisa Matije Evetovića koji se čuva u Gradskoj biblioteci u Subotici).

⁴ *Brevis memoria Provinciae Capistranae ab erectione sui de Provincia Bosnae Argentinae anno 1757. die 16. Augusti solemniter promulgata festum saeculare (...)*, Budae 1857, 47.

posljednjem mjestu⁵ a predavao je zatim na filozofskim učilištima u Baji⁶ i Muhaču⁷ treba razumjeti tvrdnju Grgura Čevapovića (G. Csevapovich), Peštalićeva učenika, da je bio »in scientiis philosophicis apprime excultus et facilitate eus tradendi clarus«. ⁸ Književni rad Peštalićev je, dakle, na »slovin-skom, iliričkom« jeziku, a sva filozofska djela pisana su latinskim. U prikazu Peštalićeva rada i latinskih djela treba: 1. utvrditi njegov životni put; 2. zabilježiti njegova djela; 3. posebno utvrditi koja su djela filozofska; 4. prikazati filozofske radove; 5. napraviti zaključak o radu i značenju veoma marljiva čovjeka koji je »stalno radio na naučnom polju.« ⁹

1.

Životni put Grgura Peštalića počeo je 27. lipnja 1755. u Baji.¹⁰ O mjestu rođenja ne slažu se pisci: jedni misle da se rodio u Baškutu (Vaškut),¹¹ dok drugi tvrde da je Peštalićevo rodno mjesto Baja.¹² Međutim, zabunu rješavaju podaci o Baji, odnosno o Baškutu (Vaskút). Mjesna crkva u Baškutu bila je područna župa (filijala) franjevacu u Baji: »prius filialis ecclesiae Baiensis Illyricae PP. Franciscanorum«. ¹³ Iz bajskog samostana hrvatski franjevci upravljali su crkvama (područnim župama) u Bačkom Aljmašu, Kačmaru, Čavolju, Gari, Dušniku,

⁵ Franjo Emanuel Hoško, *Franjevačko visoko učilište u Požegi, Nova et vetera*, godište XXVII. svez. 1, Sarajevo 1977, 109. (VUP + str.)

⁶ Archivum conv. Budae, *Tabula Provinciae 1779*. (AFSB); VUP, 110.

⁷ AFSB, *Tabula Provinciae 1801, 1802, 1803*; VUP, 110. — U knjizi B. Unyi, *A mohácsi ferencesek története, Gyöngyös 1943*. pisac povijesti franjevačkog samostana u Muhaču ne spominje G. Peštalića među predavačima na tamošnjem učilištu (str. 82—83), niti u prikazu javnih rasprava (str. 81—82).

⁸ Gregorius Csevapovich, *Synoptico-memorialis catalogus (...)* *Provinciae s. Joannis a Capistrano olim Bosnae Argentinae (...)*, Budae 1823, 302.

⁹ *Sub. Danica za 1933*, 58.

¹⁰ Arhiv Franj. samostana u Brodu (AFSBr), *Nomina fratrum Provinciae s. Joannis a Capistrano, ad nomen* (Vlastita bilješka, 1980); usp. VUP, 110.

¹¹ Usp. Blaško H. Vojnić, *Moj grad u davnnini Subotica*, Subotica 1971, 77; *Sub. Danica za 1933*, 57; Ante Sekulić, *Književnost bačkih Hrvata*, 42.

¹² Usp. VUP, 110; * * *, *Pregled bunjevačke književnosti, Književni sever*, god. III, 1927, knj. III, svez. 3—4, str. 114.

¹³ Stephanus Katona, *Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae, pars I*, Colocae 1800, 134.

Vancagi (danas predgrađe Baje) i dr.¹⁴ Treba pripomenuti da se naseljavanjem Mađara i Nijemaca u Baji osniva za njih posebna župa 1728. godine.¹⁵ Franjevci su, dakle, bili dušobrižnici u hrvatskim selima rasutim oko Baje. U doba kad je G. Peštalčić rođen nisu se vodile matične knjige u Baškutu nego su krštenike bilježili u bajske matične knjige. Dječak koji se rodio u hrvatskoj obitelji Peštalčić u Baškutu upisan je u matičnu knjigu u Baji.¹⁶

U franjevački red Peštalčić je stupio 1772. godine u Šarengradu, a zabilježeno je, da je osim materinskoga hrvatskog jezika govorio njemački i mađarski.¹⁷ O školovanju i izobrazbi mladog franjevca postoje dva mišljenja: »nije ispitano gdje je završio redoviti studij filozofije i teologije, ali to je moralo biti između 1773. i 1779. godine,«¹⁸ dok u Subotičkoj Danici za 1933. godinu piše: »God. 1776. studira teologiju, 1777. i 8. filozofiju u Budimu.«¹⁹ Slijedi, dakle, da je studirao u Budimu. Međutim, studij filozofije počinje nakon godine redovničke kušnje, pa je i Peštalčić počeo svoje nauke 1773. Budući da je (prema nekim podacima) svoju prvu misu slavio 27. rujna 1778. u Baji,²⁰ a već »24. srpnja 1779. postaje doktor filozofije«,²¹ treba biti oprezan u slaganju podataka. Pouzdano je, da je Peštalčić od jeseni 1779. do 1781. predavao filozofiju u Baji.²² Morao je svakako do tada okončati svoje sveučilišne nauke, pa je razmak od 1773. do 1779. doba Peštalčićeve izobrazbe, jamačno u Budimu. Međutim, iz potvrde,²³ da je godine 1796. nosio naslov »artium liberalium et Philosophiae Doctor« zaključuje F. E. Hoška »da je poslije profesorske službe u Požegi Peštalčić na Budimpeštanskom sveučilištu nastavio studij filozofije i zaključio ga doktoratom.«²⁴ Razlika od prve vijesti o Peštalčićevu doktoratu 1779. godine pa do pouzdane potvrde u godini 1796. prilično je velika, sedamnaest godina — skoro dva desetljeća. Peštalčić je prema zaključku F. E. Hoška tada bio u 41. godini

¹⁴ *Brevis memoria Provinciae Capistranae*, 23; B. Unyi, nav. dj., 63.

¹⁵ S. Katona, nav. dj., 94.

¹⁶ Vlastita bilješka, 1970.

¹⁷ AFSBr, *Nomina fratrum Provinciae s. Ioannis a Capistrano, ad nomen* (Vlastita bilj., travanj 1980); usp. VUP, 110.

¹⁸ VUP, 110. (F. E. Hoško).

¹⁹ *Sub. Danica za 1933*, 57.

²⁰ Ondje.

²¹ Ondje.

²² Archivum conv. Budae, *Tabula Provinciae 1779*; VUP, 110; *Sub. Danica za 1933*, 57.

²³ AFSB, *Tabula Provinciae 1796* (Artium LL et Philosophiae Doctor); *Necrologium conventus Cernik, ad 1. Febr. 1809.* (Psilosophiae Doctor ejusdemque lector emeritus); usp. VUP, 110.

²⁴ VUP, 110.

svoje životne dobi i istodobno gvardijan u Vukovaru (1794—1797).

Nakon Požege i Baje gdje je bio predavač na franjevačkim učilištima G. Peštalić je preuzeo istu službu u Muhaču (Mohács). Osim općenite vijesti da je »službovao u raznim mjestima, kao Vukovaru, Muhaču itd.«²⁵ nema u napisima podrobnijih podataka. Određenije o Peštalićevu radu u obnovljenoj visokoj filozofskoj školi u Muhaču piše F. E. Hoško i tvrdi, da je ondje »Peštalić sigurno bio profesor filozofije od 1801. do 1805. godine, a možda i koju godinu prije.«²⁶ U prilog takvoj tvrdnji je i naslovna stranica Peštalićeva djela *Positiones philosophicae biennales* (...) gdje je zabilježeno da je javna rasprava održana 22. kolovoza 1805. »sub assistentia p. Gregorii Pestalich«, u Muhaču, u Crkvi sv. Stjepana. Godina 1805. sigurno je posljednja u njegovoj profesionalnoj službi jer je 6. svibnja 1806. postao gvardijan u Baji.²⁷ Obavljajući tu službu (1806—1809) dočekao je Peštalić i svoju smrt 1. veljače 1809.²⁸ Prema samostanskom nekrologu u Cerniku Peštalić je umro od sušice (phtisi consumptus).²⁹ Pokopan je u Baji.³⁰

Peštalić je umro u muževnoj dobi, ali je osim profesorske i gvardijanske službe bio u Baji i hrvatski propovjednik (1788—1792) te graditelj (glavni oltar u franjevačkoj crkvi)³¹ i izumitelj. S Ignjatom Katićem izradio je zrakoplov koji je 1784. poletio u prisutnosti mnoštva naroda u Baji.³² Bilješka Bl. H. Vojnića da je Peštalić bio profesor filozofije u Vukovaru³³ jamačno počiva u podatku s naslovne stranice knjižice *Cum propositiones ex universa philosophia faventissimis auditoribus oblatas Vukovarini* (...) publice defendendas susciperent r. p, Andreas Liscsevich et ff. Gregorius Pestalich (cet.) ..., Essekini 1776. Peštalić nije mogao u to doba nikako biti profesor nego bi se Vukovar mogao uključiti možda u mjesto njegova filozofskog studija, za gvardijanata pak u tom gradu (1794—1797)³⁴

²⁵ Sub. Danica za 1933, 58.

²⁶ VUP, 110 (prema AFSSB, *Tabula Provinciae 1801, 1802, 1803.*).

²⁷ VUP, 110 (prema F. Kaizer, *Catalogus superiorum*, 5); Sub. Danica za 1938, 58; Vlastite bilješke, ožujak 1980.

²⁸ Sub. Danica za 1933, 58; Blaško H. Vojnić, nav. dj., 77; VUP, 110; Ante Sekulić, nav. dj.

²⁹ *Necrologium conv.* Cernik, ad 1. Febr. 1809.

³⁰ Vlastite bilješke, kolovoz 1970.

³¹ AFSSB, *Tabula Provinciae 1788, 1790*; usp. VUP, 110.

³² T. Kulić (A. Sekulić), *Ulomci iz nepoznate hrvatske kulturne povijesti*, Kačić III/1970, 133; Isti, *Književnost bačkih Hrvata*, 42; usp. VUP, 111.

³³ Blaško H. Vojnić, nav. dj., 77.

³⁴ AFSSB, *Tabula 1796*. (*Tabulae ili Tabularium* bilježe raspored redovnika i njihove službe u redodržavi, objavljuju se obično nakon provincijalnog kapitula).

Peštalčić nije obavljao profesorsku službu, ali je ostavio spis *Status personalis conventus Vukovar 1797*.³⁵

2.

Peštalčićeva djela doista svjedoče da je bio »veoma marljiv«, ali svi popisivači nisu suglasni u popisu njegovih djela.

Tijekom 19. stoljeća pisci su spominjali G. Peštalčića i njegova djela; od hrvatskih to su učinili Grgur Čevapović,³⁶ Milivoj Šrepel³⁷ i drugi, dok su mađarski pak G. Petrik,³⁸ K. Szabo,³⁹ J. Szinnyei⁴⁰ i J. Balogh.⁴¹ Međutim, u 20. stoljeću Peštalčićeva su djela našla svoje mjesto u hrvatskim bibliografijama. Najpotpuniji popis objavljen je u radovima Šime Jurića⁴² i Ivana Kujundžića,⁴³ ali uz njih treba imati na umu podatke što su ih zabilježili F. E. Hoško⁴⁴ i drugi.⁴⁵

Sva djela Peštalčićeva mogu se razdijeliti u dvije skupine:

A) HRVATSKA KNJIŽEVNA DJELA:

1. *Dostojna plemenite Bacske starih uspomena. Sadashnji i drugi slovinske kervi delliah slava. Bacskeim plemichem s prigodom csuwanja svete krunne i okrunjenja Leopolda II.-ga od*

³⁵ Usp. VUP, 110 (spis se čuva u arhivu Franj. samostana u Vukovaru).

³⁶ G. Čevapović, *Synoptico — memorialis catalogus ... Provinciae s. Ioannis a Capistrano*, Budae 1823.

³⁷ Milivoj Šrepel, *Jakošićev spis Scriptorum Interamniae. Građa za povijest književnosti hrvatske*, 2, 1899, 116—151.

³⁸ G. Petrik, *Bibliographia Hungarica 1712—1860.*, Budapestini 1888—1892., III., 126.

³⁹ K. Szabo, *Régi magyar könyvtár*, Budapest 1891—1909. (Stara mađarska knjižnica).

⁴⁰ J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái, I—VIII*, Budapest 1891—1902. (Život i djela mađarskih pisaca)

⁴¹ J. Balogh, *A magyar kir. egyetemi nyomda termékeinek czimjegyzéke, 1777—1877.*, Budapest 1882, I., 13—14. (Popis naslova djela mađarske kraljevske tiskare).

⁴² Šime Jurić, *Croatiae scriptores latini recentioris aetatis, Institutum historicum Academiae scientiarum et artium Slavorum Meridionalium, Zagrabiae MCMLXXI.*, 18, 151; 21; 183, 186, 192, 193; 332, 176.

⁴³ Ivan Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija*, Rad 355 JAZU, Zagreb 1969, 690 (62), 691 (73), 692 (79, 83).

⁴⁴ Franjo Emanuel Hoško, *Franjevačko visoko učilište u Požegi, Nova et vetera XXVII* (1977), svez. 1, 87—111. (u tekstu: VUP + str.).

⁴⁵ Ante Sekulić, *Književnost bačkih Hrvata*, Zagreb 1970, 6, 8, 20, 37, 41, 42, 53, 322 (u tekstu KBB + str.).

domorodca u Baji prikazana. Shtampano u Kalacsi 1790. 8° 48 str.⁴⁶

Djelo je doživjelo pet izdanja: 2. je »Prištampano u Subotici kod K. Bittermanna« 1866. godine. Za tisak priredio i izdao Božidar Vulić, poštari. Format je isti kao u 1. izdanju. Str. XII + 61. »Izdavatelj« je ovo izdanje »priporučio vrsnom i odličnom sinu roda i plemena bunjevačkog Grgi Mukiću posidniku u znak visokog štovanja.«⁴⁷ — 3. izdanje spominje Katalog Narodne biblioteke u Beogradu (1894). Mjesto i godina nisu spomenuti.⁴⁸ — 4. izdanje je spomenuto u godišnjaku »Danica, kalendar za u Ugarskoj živeće Bunjevce, šokce, Hrvate, Bošnjake, Race i Dalmatince, 1926.«⁴⁹ — 5. izdanje priredio je i objelodanio Vasa Stajić, gimnazijski ravnatelj u Subotici, god. 1929.⁵⁰

2. *Utishenje oxalostjenih u sedam pokorni pisama kralja Davida istomacseno: u toliko promishljanja, s — nikima od csiste ljubavi Borje, i iskernjega, moltivama zaderxano: i u nacsinu sebe od kuxne otrove priudexati Sloxeno od Gergura Peshtalicha, S. Francishka Serafinskog Redovnika, derxave S. Ivana Kapistrana. S — dopushtenjem Stareshinah.* — Utishteno u Budimu Slovima Kraljevske Mudroskupštine Peshtanske. Godine 1797. 8° 251 str.⁵¹

O dva Peštaliceva djela na hrvatskom jeziku ima više napisa u kojima su izrečene, napisane prosudbe. Za neke pisce Peštalicev ep *Dostojna plemenite Bačke (...)* slava je »jedna vrsta priloga agitovanja u našem narodu za rat protivu Tura-

⁴⁶ I. Kujundžić, nav. dj., 690 (62). Pisac je označio F, međutim nije objelodanio sliku knjige (F = fotografija); Usp. KBB, 322; VUP, 111. (Kujundžić je naslov knjige ispisivao prema drugom izdanju, Subotica 1866).

⁴⁷ Usp. *Književni sever*, III (1927), knj. III., svez. 3—4, 114—115. (Pregled bunjevačke književnosti).

⁴⁸ I. Kujundžić, nav. dj., 690 (62). Pokušaj da se tragom vijesti beogradskog Kataloga potvrdi primjerkom ovo izdanje — nije uspio.

⁴⁹ Kalendar *Danica (...)* za u Ugarskoj živeće Bunjevce, šokce, Hrvate, Bošnjake, Race i Dalmatince objelodanjen je god. 1924. (Budapest) za 1925. Kao izdavač bio je označen Bunjevački i šokački odbor. Već god. 1925. kalendar »izdaje Dr. Ivan Paštrović, odvjetnik«. Njegovo ime javljalo se do god. 1930. (Neobičan podnaslov i dioba hrvatskog življa u Ugarskoj javlja se i danas u raspravama objelodanjenim u Mađarskoj, usp. napise Đ. Šarošca i dr.).

⁵⁰ I. Kujundžić, ondje. (Vasa Stajić bio je ravnatelj subotičke gimnazije i revnitelj oko provedbi prosvjetiteljskih želja onodobnih vlasti. Otišao je iz Subotice na zahtjev političkih protivnika).

⁵¹ I. Kujundžić, nav. dj., 691 (72); KBB, 322; VUP, 111. (Kujundžićeva pripomena da primjerak posjeduje njegova knjižnica treba dopuniti potvrdom da knjigu Peštalicevu imaju samostani u Sl. Brodu (L-404), Baču i dr.).

ka. Uz književnu vrednost, koja nije velika i koja je delimična, ova pesma ima naročito važnost istorijskog i jezičkog dokumenta.«⁵² Takvo mišljenje dijeli o »poemi u desetercu rodoljubivog sadržaja« u svojoj bilješki i Blaško H. Vojnić.⁵³ Drugi pak misle, da je ovaj ep, Peštalčićev prvenac, književno djelo koje je »imalo svoju istaknutu nacionalnu i pjesničku misiju ne samo među bačkim plemićima (...), već i u širokim narodnim slojevima.«⁵⁴ Ispjevano u desetercu ovo je djelo doista bilo »uz Kačića najomiljenija knjiga među Hrvatima u tzv. Bajskom trokutu.«⁵⁵ O drugoj Peštalćevoj knjizi pouzdano se zna da je nastala u teškim vremenima kad je od srpnja 1795. do ožujka 1796. harala kuga u Srijemu.⁵⁶ Zato je G. Čevapović istaknuo da su psalmi »istolmačeni« cum regulis praeservationis tempore pestis.⁵⁷ O parafrazi Davidovih psalama u bunjevačkoj ikavici nema opsežnijih rasprava unatoč tvrdnji Matije Evetovića da je ovo Peštalćevo djelo »najsigurniji dokaz da su naši fratri Bunjevci prvi parafrazirali Davidove psalme iz dubrovačkih pjesnika XVII veka.«⁵⁸

B) LATINSKA DJELA:

1. *Tentamen publicum et solenne ex logica, historia philosophiae et mathesi ...*, Balae, In coenobio S. Antonii Patavini Anno MDCCLXXX. Mense Augusto Die — Budae, Typis Catharinae Landerer, viduae, 8° str. 20.⁵⁹

2. *Tentamen publicum ex physica et philosophia morum (...)*, Mohacsini, In ecclesia s. Stephano regi Hungariae dicata, anno 1802. mense augusto, Budae 1802, Typis regiae universitatis Pesthiensis, 8° str. 8.⁶⁰

3. *Tentamen publicum et metaphysica (...)*, Budae 1803.⁶¹

4. *Positiones philosophicae biennalis piis honoribus divi Mariani confessoris Dei et anachoreticae vitae ferventissimi cultoris, oblatae et publice defensae (...)*, Mohacsini (...) die

⁵² *Književni sever*, III (1927), knj. III, svez. 3—4, 115 (Pregled bunjevačke književnosti).

⁵³ Blaško H. Vojnić, nav. dj., 77.

⁵⁴ G. Kikić, nav. dj., 65.

⁵⁵ VUP, 111.

⁵⁶ Usp. VUP, 111 (upućuje na J. Forko, *Crtice iz »slavonske« književnosti u 18. stoljeću*, I, 28).

⁵⁷ G. Čevapovich, *Synoptico-memorialis cathalogus*, 322.

⁵⁸ Matija Evetović, *Nešto o Bunjevcima*, *Književni sever*, I (1925.), knj. 1. svez. 1, 27—31. (napis je ekavski).

⁵⁹ VUP, 210; A. Sekulić, *Filozofska baština hrvatskih podunavskih pisaca XVIII stoljeća*, Prilozi 7—8, Zagreb 1980.

⁶⁰ Ista djela; Š. Jurić, nav. dj., 21 (183).

⁶¹ I. Kujundžić, nav. dj., 692 (79); VUP, 110; Š. Jurić, nav. dj., 21 (186).

22 mense Augusti 1805, Budae, Typis regiae universitatis, 1805, 8° str. 47.⁶²

5. *Status personalis conventus Vukovar 1797*. Rukopis u Arhivu Franjevačkog samostana u Vukovaru.⁶³

Peštalić je svoja djela na latinskom jeziku objelodanio u razmaku od 1780. do 1805. Jedan spis iz godine 1797. ostao je do danas u rukopisu. Tvrdnja B. H. Vojnića, da Peštalić na latinskom »ima 3. izdata i dva u rukopisu«⁶⁴ djela nije pouzdana. I. Kujundžić zabilježio je samo tri Peštalićeva latinska djela, ali lako je utvrditi da ih je bilježio prema podacima koje je nalazio u drugih pisaca, poglavito u djelima mađarskih popisivača. U bilješki o G. Peštaliću napisao je F. E. Hoško podatke o četiri njegova latinska djela te o rukopisu. Šime Jurić zabilježio je pet djela, ali je o Peštaliću primao podatke iz Kujundžićeve prve bibliografije tiskane godine 1946.⁶⁵ Ipak treba prije rasprave o filozofskim spisima G. Peštalića upozoriti da svi njegovi naslovi nisu ni pojedinačno niti skupno opsežna djela, pa je jamačno tvrdnja, da je Peštalić »mnogo pisao latinski«⁶⁶ krupna riječ štovanja slična onoj da je »jedinstven po svojoj pojavi u hrvatskoj književnosti, po svojoj svjetovnoj orijentaciji.«⁶⁷

3.

Utvrditi koja su Peštalićeva djela filozofska nameće se kao zadaća prije njihova prikaza.

Najprije treba otkloniti tvrdnju da je Peštalić napisao pet filozofskih djela od kojih tri objelodanjena, a dva su ostala u rukopisu.⁶⁸ Koliko je poznato i utvrđeno do sada, Peštalić je napisao i objelodanio četiri latinska, filozofska spisa. Nije potvrđeno da je u rukopisu ostavio koje filozofsko djelo, osim izrazito samostanskog *Status personalis*.⁶⁹

Zabunu kod nekih pisaca unosi djelo *Cum propositione ex universa philosophia faventissimis auditoribus oblatu* Vuko-

⁶² Š. Jurić, nav. dj., 21 (193); G. Petrik, *Bibliographia Hungarica*, 1712—1860, Budapestini 1888—1892, III, 126; I. Baloghy, *A magyar kir. egyetemi nyomda termékeinek czimjegyzéke*, 1777—1877, Budapest 1882, I, 13—14 (br. 98); *A budapesti margitköruti szent ferenc-zendiek könyvtárának könyvjegyzéke*, Budapest 1905, 192.

⁶³ VUP, 110, bilj. 221; Vlast. bilj., 1980.

⁶⁴ B. H. Vojnić, nav. dj., 77.

⁶⁵ Krešimir Bunić (I. Kujundžić), *Prilog kulturnoj povijesti bu-njevačko-šokačkih Hrvata*, Subotica 1946.

⁶⁶ *Sub. Danica* za 1933.

⁶⁷ G. Kikić, nav. dj., 65.

⁶⁸ Bl. H. Vojnić, nav. dj., 77.

⁶⁹ VUP, 110 (bilj. 221).

*varini (...) publice defendendas (...) anno a partu Virginis 1776. V. Id. Septembris, Essekini, Typis Joannis Martini Divalt, 1776, 8° [14] pag.*⁷⁰ Međutim, pisac toga djela je Antun Perczky koji je kao profesor filozofije bio ispitivač i predsjedatelj javne rasprave u kojoj je sudjelovao osim Andrije Liščevića i drugih također i Grgur Peštalić.⁷¹ Ne treba zaboraviti niti činjenicu da je u toj 1776. godini mladi Peštalić imao jedva 21 godinu. Podatak pak da je G. Peštalić bio branitelj teze dopuna je njegovu životopisu. Budući da je A. Perczky predavao filozofiju u Vukovaru od 1774. do 1776,⁷² a G. Peštalić je obukao franjevačko odijelo u Šaregradu 1772. nameće se zaključak, da je dio svojih nauka završavao u Vukovaru i da je bio čak A. Perczkog.

Od četiri latinska filozofska djela moglo se doći do tri (u Baču, Našicama i Brodu). Primjerak *Positiones philosophicae biennalis* (...) u samostanskoj knjižnici u Slav. Brodu ima dvije oznake: na naslojnoj stranici H-596 a na unutrašnjoj 2. stranici zabilježeno je H-605, dok F. E. Hoško ima zabilježeno XV-D-33.⁷³ U Baču su dva primjerka *Tentamen publicum ex physica et philosophia morum* (...) kao adligati knjigama Mich. Tauchera.⁷⁴ Međutim, oznaka B-g-27 više ne znači ništa, jer je netko »preuredio« knjižnicu i složio sve knjige po veličini zanemarujući stare popise i oznake (starije od stoljeća i pol). Djelo *Tentamen publicum et solenne ex logica, historia philosophiae et mathesi* posvećeno je Josipu Miškolcu (Miskolczy) de Roglyatica, a našički primjerak posvećen je Peštalićevim rukopisom tadašnjem provincijalu Blažu Tadijanoviću (A. R. Patri Blasio Tadianovich). Zanimljivost knjige je u tome što je adligat djelu Ignjata Dominika Martinovića: *Theoria generalis aequationum omnium graduum* (...) Peštalićevo i Martinovićevo djelo objelodanjena su zajedno, odnosno iste 1780. godine. Što je bilo odlučno da oba djela budu skupno uvezana? Dopušteni su domišljaji, ali čini se da u naslovu Peštalićeva djela treba tražiti uputnost takva postupka (et mathesi). Možda je i bački zavičaj (Baja, Baškut i Budim gdje je Martinović rođen) pridonio takvom postupku. Međutim, I. D. Martinović

⁷⁰ M. Malbaša, *Stodvadesetpet godina štamparske djelatnosti u Osijeku*. Osijek, 1954—1958, Osječki Zbornik br. 4, 113 (br. 2); Š. Jurić, nav. dj., 18 (151).

⁷¹ Na naslovnoj stranici knjige jasno je ostinuto tko je autor (A. Perczky) a koji su branitelji — ispitanici (Andrija Liščević, Grgur Peštalić i dr.) Usp. F. E. Hoško, *Filozofski rukopisi hrvatskih franjevača XVIII. st. u franjevačkom samostanu u Budimpešti*, *Croatica christiana periodica*, 3, 95 (bilj. 9); A. Sekulić, *Filozofska baština hrvatskih podunavskih pisaca* (...), Prilozi 7—8.

⁷² Usp. F. E. Hoško, nav. dj., ondje.

⁷³ VUP, 110, bilj. 224.

⁷⁴ A. Sekulić, *Drevni Bač*, Split 1978, 73; VUP, ondje.

napustio je franjevački red 1781. godine (godinu dana nakon objelodanjene spomenute knjige) i stao na čelo hrvatskih i ugarskih jakobinaca. Uhapšen je, osuđen na smrt i 20. svibnja 1795. justificiran je u Budimpešti. Nema nikakvih podataka o suradnji ili razlazu Martinovića i Peštalića.

4.

Prikaz filozofskih radova G. Peštalića treba početi prvim objelodanjenim spisom *Tentamen publicum et solenne ex logica, historia philosophiae et mathesi* (Baja 1780).⁷⁵ Na dvadeset stranica G. Peštalić, tada lektor »et philosophiae Doctore, nec non actuali Philosophiae et Matheseos professor« u rodnom gradu izložio je »iuxta institutum regiae universitatis Budensis« svoje »positiones ex logica« (str. 5—7), zatim »ex historia philosophiae« (str. 8—10). Slijede »ex algebra« (theoremata, str. 11—12, problemata str. 13), te »ex geometria (theoremata, str. 14—18; problemata, str. 19—20). Imenujući logiku (ars cotigandi) kao skupnost pouzdanih pravila koja su potrebna da netko ne bi pogrešno umovao,⁷⁶ Peštalić je svoju građu logike sažeo u deset teza (I—X) o kojima su slušatelji trebali raspravljati na javnom ispitu.⁷⁷ Građa iz povijesti filozofije ima osam teza (I—VIII), ali nakon podnaslova De origine, progressu et vicissitudinibus philosophiae slijedi svojevrsna preambula, koja je trebala biti pregled razvitka filozofije od Židova do kršćanstva.⁷⁸ Istaknuto je, da se u 7. i 8. stoljeću filozofija počela razvijati nakon što je, Karlo Veliki osnovao mnoge škole⁷⁹ koje su doživjele svoj procvat za Ljudevita Pobožnog i Karla Čelavog. O počecima skolastičke filozofije i razvitku filozofske misli te o sveučilištima u Padovi, Beču i dr. sažeto je zabilježeno u IV tezi (str. 9), a o tomistima skotistima, realistima i nominalistima piše u V, o razdoblju koje je dalo F. Bacona pak u VI tezi (str. 10). Posebice su istaknuti Leibnitz i I. Newton (VII, 10), dok je u VIII sažetak

⁷⁵ Skraćenica za ovo djelo: Tp + str.

⁷⁶ Tp, 5: Collectio certarum regularum (...).

⁷⁷ Na naslovnoj stranici otisnuta su imena slušača: Dominik Tureček (Tureczek), Blaž Nemec (Niemecz), Antun Reš (Resch), Lovro Kopas (Kopasz), Stanislav Horvat (Horváth) i Franjo Vrana. Svi su bili primi anni philosophiae auditores.

⁷⁸ Tp, 8: Apud Hebraeos, Caldaeos, Persas, Aegyptios, Graecos, Sectarum Ionicae, Platonicae, Cirenaicae, Megaricae, Cinicae, Aristotelicae, Stoicae, Pithagoricae, Eleaticae, Epicureae, Pirhonicae, Neo-Platonicae.

⁷⁹ Tp, 9: »(...) auctoritae sua plures constituisset scholas...«

o filozofiji Kopernika, I. Keplera, G. Galleja i Ruđera Boškovića (Rogerius Boschovichius) koji je prema Peštalićevu mišljenju sustavno obradio Newtonovu teoriju.⁸⁰ Teorijske sažetke iz algebre izložio je G. Peštalić u VII tezi (I—VII, 11—12) s početnom tvrdnjom o potenciji kojoj je eksponent ništica,⁸¹ a šest zadataka (problemata) obuhvatilo je jednostavnije račun-ske operacije sve do množenja i dijeljenja logaritama (I—VI, str. 13). Teorijski sažeci iz geometrije raspoređeni su u XXVII teza (str. 14—18) pa je tako ovoj disciplini pripao veći dio, jer teoriji treba priključiti još sedam zadataka (I—VII, str. 19—20).

Tentamen publicum ex physica et philosophia morum drugo je objelodanjeno filozofsko djelo G. Peštalića. Opsegom maleno, objelodanjeno je — kako je spomenuto — kao adligat djelu (doktorskoj raspravi) Mihovila Tauchera. U Peštalićevu djelu su teze iz fizike (Theses ex physica, secundi semestris). Od 3. do 6. stranice rasporedio je dvadeset četiri teze (I—XXIV): o svjetlosti (I—VII, str. 3—4), o elektricitetu i magnetskoj sili (VIII—XII, str. 4), o astronomiji (XIII—XVI, str. 5) te o vanjskoj i unutrašnjoj građi globusa (XVII—XXIV, str. 5—6).⁸² Od načelnih teza o svjetlosti, njenoj brzini i lomu te o bojama (colores accidentales), Peštalić bilježi teze o vidu, jer svjetlost služi gledanju, a osjetilo vida je oko,⁸³ pa o optici ističe sažetke koje su slušači morali raščlaniti u svojim javnim raspravama, odnosno na ispitima.⁸⁴ U završnoj tezi (VII) o svjetlosti spominju se teleskopi i mikroskopi (sunt instrumenta opticae). Pojavu elektriciteta tumači pomoću »nekakvog najfinijeg elastičnog fluida«.⁸⁵ Peštalić je poznavao iskustva i učenje B. Franklina o elektricitetu, dok u XII tezi govori o magnetu i magnetizmu te o magnetskoj igli. U tezama o astronomiji Peštalić pak bilježi da je Kopernikov sustav najpoznatiji a u Newtonovoj obradi prihvaća ga potpuno.⁸⁶ U tezama o građi zemlje Peštalić polazi od tvrdnje: »terra est globosa, ad polos com-

⁸⁰ *Tp*, 10: »qui theoriam Newtonianam ita deduxit, vel emendavit, ut eam acceperit gloriam, quae passim sistematum auctoribus debetur«.

⁸¹ *Tp*, 11: »Potentia habens pro exponenta ferum, aequalis est unitati«.

⁸² Djelo *Tentamen publicum ex physica et philosophia morum* bilježi se u ovom napisu skraćenicom PPM + str.

⁸³ *PPM*, 3: »Lux visioni servit. — Organum visus est oculus«.

⁸⁴ Peštalićevi slušači god. 1802. u Muhaču bili su: Gentil Schnidt, Danijel Papsó, Ivan de Dukla Herodek, Ljudevit Kugler. Sva četvorica bili su franjevci Kapistranske redodržave i »in secundum annum auditores«.

⁸⁵ *PPM*, 4: »Phoenomena electricitatis pendet a subtilissimo quodam fluido elastico...«

⁸⁶ *PPM*, 5: »(...) celeberrimum est systema Cipernicanum. Illud, prout est uberius a Newtono elaboratum, nos quoque aplectimur.«

pressa nonnihil, ad aequatorem vero protuberans⁸⁷ pa utvrđuje da je Zemljina površina dijelom suha a dijelom tekuća, u omjeru 1:2.⁸⁸ Zatim bilježi teze o rudama i metalima, o vodi, podneblju, zraku, o mineralima te biljnom i životinjskom carstvu. U završnoj pak tezi (XXIV) piše, da sve biljke potječu i razvijaju se iz sjemenja svoje vrste, dok je ljudsko tijelo najplemenitiji proizvod životinjskog carstva.⁸⁹

Drugi dio čine Peštalićeve teze iz etike (*Theses ex philosophia morum*). Dvadeset teza (I—XX) počinju prvom, načelnom, da je predmet etike promatranje trovrstnih dužnosti: prema Bogu, prema samima sebi i prema drugim ljudima.⁹⁰ U podnaslovu svojih teza iz etike Peštalić je istaknuo da je to građa secundi semestris, pars practica. U slijedu teza istaknuto je načelo: nosce te ipsum (IX, 7),⁹¹ a dužnosti koje izviru iz sposobnosti shvaćanja počivaju na zahtjevu: perforce facultatem cognoscitivam, quantum potes.⁹² Za dvije znanosti ističe Peštalić čudoredne zahtjeve: gospodarstvo treba poučavati dužnosti prema prijateljima, dobročiniteljima, roditeljima, rođacima, neprijateljima, mrtvacima, supružnicima, slugama i junacima (XVII, str. 8), dok politika treba uređivati dužnosti građana prema vladaru, njegove dužnosti prema građanima, te zajedničke prema domovini (XVIII, 8). Prema Peštalićevu mišljenju, praktičnoj filozofiji pripada i ascetika.⁹³

Oba djela Peštalićeva (Tp i PPM) su njegovi tezariji. Prvi je rađen prema rasporedu građe koja se učila u prvoj godini filozofskog studija u franjevačkim učilištima (u ovom slučaju u Baji), dok je drugi sastavljen prema građi koja se učila u drugoj godini filozofskih franjevačkih učilišta na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, u doba kad je Peštalić predavao u Muhaču (1802). Franjevac G. Peštalić držao se u svojim predavanjima skotističkog usmjerenja, ali je očito pratio znanstvena dostignuća svoga doba u fizici, filozofiji, povijesti filozofije i matematike.

⁸⁷ PPM, 5.

⁸⁸ Ondje (*Superficies eius sicca ad fluidam, vix ut 1 : 2 se habet*).

⁸⁹ PPM, 6: »Plantae enim ex semine suae speciei proprio oriuntur: in regno animali nobilissimum entium productorum est corpus humanum«.

⁹⁰ PPM, 6: »Ethica triplicis generis officia imperfecta habet pro obiecto. Erga Deum, seu Religionem; erga nosmet ipsos; et erga alios homines«.

⁹¹ PPM, 7: »(...) principium subiectivum relate ad omnes omnino homines est hoc: nosce te ipsum«.

⁹² Ondje (»Officia quae respiciunt intellectum fundantur in hoc principio: perforce facultatem cognoscitivam, quantum potes«).

⁹³ PPM, 8: »Ad partem Philosophiae practicae pertinet etiam ascetica, quae tota in animo hominis ad virtutem conformando occupatur.«

Treće Peštalčićevo filozofsko djelo također je tezarij: *Positiones philosophicae biennales* (...).⁹⁴ Na naslovnoj stranici zabilježeno je da su Peštalčićeve teze branili Grgur Čevapović i Ivan Nep. Pendl u Mohaču, 22. kolovoza 1805. Već iste godine prestao je Peštalčić predavati jer je postao gvardijan u Baji. Sadržajno knjiga je obuhvatila građu koja se učila dvije godine, a rasporedio ju je Peštalčić ovako:

I. pro primo semestri:	}	Annus I. praelectionibus
a) ex historia philosophiae (str. 3)		
b) e logica (3—5)		
c) ex algebra (5—8)		
II. pro secundo semestri:	}	
a) e metaphysica (8—12)		
b) e geometria pura (12—16)		
c) de trigonometria (16—17)		
d) de superficiebus (17—18)		
e) de solidis (18—20)		
I. pro primo semestri:	}	Annus II. praelectionibus
a) e physica (20—30)		
b) e philosophia morum (31—38) (pars theoretica)		
II. pro secundo semestri:	}	
a) e physica (39—43)		
b) e philosophia morum (44—47) (pars practica)		

Najprije treba upozoriti, da Peštalčićevo djelo *Positiones philosophiae biennales* nije neka posebna knjiga nego je zbroj njegovih teza iz god. 1780. i 1802. Međutim, proširena su poglavlja iz matematičkih disciplina,⁹⁵ zatim su pridodane teze iz metafizike;⁹⁶ etika pak ima svoj teoretski i praktički dio.⁹⁷ Knjiga je pregledna, istaknuta su poglavlja, naslovi i podnaslovi. Budući da su u knjizi objelodanjene teze poznate iz prva dva tezarija, ne treba tražiti posebne novosti u mišljenju i tvrdnjama G. Peštalčića. U građi prve godine studija koristio je Peštalčić algebru, geometriju i trigonometriju za sastavljanje svojih teza, a u drugoj kao da fizika ima prednost ispred etike.

⁹⁴ Skraćenica za ovo djelo PB + str.

⁹⁵ PB, 5—8, 8—16, 16—17.

⁹⁶ PB, 8—12.

⁹⁷ PB, 31—38, 44—47.

5.

Zaključak o Peštalićevim filozofskim djelima može se oblikovati u nekoliko rečenica. Najprije, Peštalićeva latinska objelodanjena djela su njegovi tezariji. Unatoč hotimičnom proputu da se filozofski raščlane, Peštalićeva djela su sustavni pristup građi koja se proučavala u franjevačkim filozofskim učilištima u Podunavlju. Imena filozofa i drugih znanstvenika koje Peštalić spominje svjedoče u njegovoj upućenosti o dostignućima onoga doba. Oskudne su teze iz povijesti filozofije, a nisu iscrpnije niti teze iz tradicionalne logike. Ako se može pouzdano zaključiti prema Peštalićevim tezarijima, onda profesor bajskoga i muhačkog učilišta nije odolio svojoj sklonosti matematici i fizici. Mišljenje da je Peštalić napisao mnogo latinskih djela ne može se potvrditi ovim filozofskim djelima koja ukupno imaju 75 stranica. Međutim, opseg Peštalićeva rada dobit će na svome značenju kada se jednom pouzdanom i iscrpnom raščlambom utvrdi koliko je pisac u svojim tezarijima obnovio, dopunio i obogatio filozofsku baštinu hrvatskih podunavskih pisaca. Ovoga puta željelo se samo upozoriti na Peštalićeva djela.

Zusammenfassung

GREGORIUS PEŠTALIĆ
UND SEINE PHILOSOPHISCHE WERKE

G. Peštalić (Baja—Baškut, 27. VI 1755 — Baja, 1. II 1809) ist ein bekannter Schriftsteller und Denker. In dieser Arbeit sind seine philosophischen Werke zusammengefasst. Im Anschluss an die Bearbeitung des Verfassers sind folgende philosophischen Werke von G. Peštalić dargestellt: Tentamen publicum et solenne ex logica, historia philosophiae et mathesi, Bajae 1780; Tentamen publicum ex physica et philosophia morum, Budae 1802; Tentamen publicum ex metaphysica, Budae 1803; Positiones philosophiae biennalis, Budae 1805. Insgesamt sind diese Werke Thesen einzelner systematisch bearbeiteter und dargestellter philosophischer Disziplinen.